

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

STUDIER

TIL

DANSK MEDICINALHISTORIE

AF

KRISTIAN CARØE

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF
DEN GREVELIGE HJELMSTJERNE-ROSENCRONESKE STIFTELSE

KØBENHAVN OG KRISTIANIA
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

FR. BAGGES KGL. HOFBOGTRYKKERI

1912

Ukendte danske læger.

EFTERHÅNDEN som arkiver og biblioteker mere og mere gennemforskes, vokser stadigt antallet af de læger, som i ældre tider enten har virket i Danmark og Norge eller ved fødsel og uddannelse været nøje knyttede til disse lande.

I de godt 35 år, der ligger mellem udgivelsen af „Danmarks Læger og Lægevæsen“ og „Den danske Lægestand 1479—1788“, er antallet af danske læger blevet forøget med over 100, og så er endda ikke medregnet de kirurger, der tillige havde erhvervet sig licentia practicandi i medicin, eller den store brogede skare af vestindiske læger, som kun mere indirekte kan regnes til den danske lægestand:

I de år, som er gåede siden udgivelsen af „Den danske Lægestand 1479—1788“, er antallet af hidtil ukendte danske læger vokset yderligere og samtidigt dermed oplysningerne om nogle enkelte, hvis navne nok kendtes, men om hvis virksomhed i Danmark så godt som intet vidstes.

Det er for en stor del en hidtil upåagtet kilde, som dette skyldes, de flere hundreder af trykte ligprækener fra det 16de, 17de og 18de århundrede, i hvilke der så godt som altid findes et afsnit „Personalia“, der giver oplysninger om den afdødes afstamning, hans liv og hans død. Når man her kommer til, „Hvad nu anbelanger den salig mands sygdom og kristelige endeligt“, vil man i reglen finde navnet på den eller de læger — meget sjældent bartskeer — som da blev tilkaldte, ofte langvejs fra; men om behandlingen får man sjældent videre at vide, i almindelighed kun, at lægen forordnede en kur og gav nogle medikamenter, hvorefter han ofte forlod

den syge og rejste til sit hjem, naar sygelejet da ikke netop fandt sted i København eller en af de få større byer, i hvilke der dengang var fastboende Læger; i de små byer og på landet fandtes ingen.

De fleste af disse ligtaler er holdte over adelsmænd og deres husfruer, en del over professorer og verdslige og gejstlige embedsmænd og deres hustruer, kun et lille mindretal over almindelige borgerlige, oftest da borgemestre eller rådmænd. Det er i reglen ret store bøger i kvart, sjældnere i oktav eller folio, ofte pragtfuld indbundne og forsynede med titelkobber; en del af dem er typografiske pragtværker. Hvis disse prækener har været holdte i hele deres omfang, må det have taget adskillige timer.

Om lægerne, som nævnes i disse ligtaler, findes der selvfølgelig ingen videre oplysninger ud over, hvorfra de blev kaldte til den syge, og ikke engang altid det. Når nu nogle hidtil helt eller så godt som helt ukendte lægenavne her skal fremdrages fra ligtalerne og forskellige, trykte og utrykte, andre kilder, er det i haabet om derved at give stødet til yderligere efterforskninger om disse lidet kendte mænd.

I „*Medicina Danorum domestica*“, som Thomas Bartholin udgav 1666, findes en liste over de indtil den tid kendte danske læger; blandt disse nævnes nogle enkelte, om hvem det hidtil har været umuligt at oplyse, når og hvor de har praktiseret her i landet.

En af disse er Donatus Freywald, om hvem det først nylig er blevet oplyst, at han var født i Meissen og bleven dr. med. i Wittenberg i 1608; nu får man i ligtalen over Jørgen Lykke til Overgård at vide, at da denne i 1616 lå syg i København, blev han først behandlet af Caspar Bartholin, men derefter havde han med sin moders og gode venners råd ladet kgl. majestæt underdanigst anmode, at hans majestæts medikus, Donatus Frydenwald, der nyligen til hans majestæt ankommen var, naadigst forlove vilde han hannem i hans syg-

dom måtte besøge; så er han da til hannem kommen fra Antvorskov påskeaften [30. Marts 1616], og efter at han sin kur anvendt havde, haver hans velbårenhed sig nogle dage bedre befundet. Jørgen Lykke døde dog kort efter. Det er hidtil det eneste, man ved om Freywald's virksomhed i Danmark; nogen bestalling for ham som livmedikus kendes ikke; det sandsynligste er vel, at han er bleven indkaldt på prøve og atter hurtigt har forladt landet, enten fordi kongen ikke har syntes om ham, eller han ikke om forholdene.

Kort tid efter synes en anden ukendt læge, Joakim Mancinus, at have praktiseret i Sjælland, thi i begyndelsen af 1629 var han nogle gange hos Tyge Kruse til Åstrup (ved Holbæk) og meddelte ham sine medikamenter og råd udi hans sygdom indtil hans dødsdag. Tyge Kruse havde først været behandlet af akademilægen i Sorø Joakim Burser, derefter af livmedikus Henning Arnisæus. Muligvis har dog Mancinus været tilkaldt udefra; i 1640 praktiserede han i alt fald i Flenborg og var da hertugelig holstensk livmedikus.

Om Joakim Bursers's broder, Esaias Burser, der efterfulgte ham som apoteker i Sorø, har man hidtil ikke vidst, at han ligesom broderen også var læge. Det er måske også lidt tvivlsomt, da han på sin gravsten i Sorø kirke kun kaldes apoteker, men de fleste af disse var i de tider også medicinsk uddannede. I 1656 sendte Bjørn Ulfeldt, der var bleven syg på Tersløsegård, bud efter den vellærte og velforfaren mand Esaiam Burserum, licentiat i medicinen og velbestalter apoteker på Sorø, at ville hannem over sin svaghed konsulere og rådføre, begærede nogle medikamenter, som han selv forstod og havde optegnet at måtte bringes, så og andre mod samme svaghed at ordinere. Og er bemeldte Burserus samme dag [tirsdag] ankommen og haver brugt til hannem, hvis medikamenter i sådan svaghed, som gav sig til kende at være småkopper, tjenlig kunde eragtes, men svagheden jo mere tiltog, og begyndte pflækkerne eller kopperne samme dag at give sig til kende, at de onsdagen og torsdagen var heftig udkomne; derforuden slog sig anden svaghed til, nemlig slim i halsen som et flod, hvilken at afhjælpe blev sendt bud

efter Johan Carl Morvill¹⁾, bestalter balber på Sorø, som og ankom.

Burser må derefter være taget bort, medens Morvill blev der, thi da tilstanden om lørdagen forværredes, blev Burser atter hentet; søndag morgen døde Bjørn Ulfeldt; da var både Burser og Morvill til stede.

Esaias Burser var født c. 1695 i Kamenz i Schlesien; 25. Aug. 1645 fik han privilegium som apoteker i Sorø, hvor han døde 8. Marts 1666. Han havde 1651 ægtet Anne Schielderup, datter af prof. theol. ved Sorø akademi Niels Schielderup og Dorothea Wolf.

I Helsingørs tingbøger fra det 17de århundrede nævnes et par læger, om hvem der i øvrigt intet vides; i 1641 er det en medikus Johan Bernhardt, der havde en pengefordring på en anden mand; så helt sikkert er det jo ikke, at han har boet i Helsingør; det gjorde imidlertid Johan Philip Timeus, thi netop på grund af, at han i begyndelsen af 1696 havde nedsat sig der som praktikus, blev han stævnet af stadsmedikus Niels Grimberg for indgreb i dennes rettigheder; men da Timeus med attest af 7. April 1696 fra det medicinske fakultets dekanus prof. R. Bartholin beviste, at han var dr. med., blev han frikendt for Grimberg's tiltale. Længe er han dog næppe bleven i Helsingør, da det er alt, hvad der vides om hans ophold der.

I Ringsted levede i midten og slutningen af det 17de århundrede en „praktikus“ Werner Meyer, født c. 1611, begr. 8. Juni 1688; da han i kirkebogen kaldes „hæderlig og vel-lært“, har han sikkert været en studeret mand.

Af kortere varighed har vistnok Joseph Ostermeyer's ophold i Svendborg været, hvor han 16. Juli 1706 fik døbt en søn og da kaldes „en fremmed medikus“.

Og om „doktor“ Johan Møller vides intet andet, end at han 10. Dec. 1657 fik bestalling som feltmedikus.

Om en af de hidtil ukendte læger, som på Bartholin's liste, rimeligvis ved en trykfejl, kaldes Michael Wulde, giver tre ligitaler ret gode oplysninger.

¹⁾ F. c. 1618 i Nedrepfalz, død 1667 i Sorø, barber ved akademiet c. 1654.

I årene 1655—1657 praktiserede Mikael Wilde i Lund, muligvis både før og senere. I 1655 behandlede han Lensmanden på Malmøhus Otto Thott under hans langvarige sygdom og indtil hans død 1656. I 1655 behandlede han også Ingeborg Ulfstand, der var bleven syg på herregården Ellinge i Skåne under et besøg hos sin datter; hun lod da sende bud efter medicum i Lund, hæderlig og højlærd mand dr. Michaellem Wilden, som straks samme dag, som var den 13. Augusti, kom til hende og med al flid forordnede hende, hvis medikamenter hannem syntes imod hendes svaghed tjenlig at være. Den 18. August måtte Wilde imidlertid rejse til den nærliggende herregård Rosendal, „hvorhen han blev fordret“, men han kom efter anmodning igen 20. August og var til stede, da Ingeborg Ulfstand døde 21. August.

Sidste gang, Wilde omtales, er i foråret 1657, da borgemester i Malmø, Peder Rasmussen blev syg; anden pinsedagsaften [18. Maj 1657] blev den salig mands sygdom formedelst et synderligt symptom forøget, og endog den hæderlige og højlærde mand, doktor Mich. Wilde, medicinæ practicus, vilde brugt tjenlig middel mod hans sygdom, så haver den salig mand dog intet passet på nogen legemlig kur, men slaget sind og hjerte ganske fra verden. Han døde da også få dage efter.

Det er rimeligvis den cand. med. Michael a Wilde, født i Burg i Sachsen, der 25 år gammel blev immatrikuleret i Leyden 10. Aug. 1639.

Foruden Wilde har også Christopher Schultz en kortere tid praktiseret i Lund, thi i 1633 behandlede han, der da kun kaldes licentiat medicinæ, jomfru Mette Huitfeld, som døde i Landskrone; hidtil har Schultz ellers kun været kendt som dr. med. og apoteker i Odense 1638 til 1646.

Ålborg er en af de jyske Byer, hvor der fra gammel tid stadigt har været læger, lige siden Christen Skytte 1625 begyndte at praktisere der; til rækken af læger i denne by må nu føjes Valentin Vilhelm Døhnel, som i Ålborgs bytingsprotokol nævnes som medicus practicus der i 1674, men det er også alt, hvad man ved om ham.

I Ålborg nævnes desuden i årene 1668—1672 en licentiat

Christian Høyer, der også omtales som kirurg; det er muligvis den doktor Christian Jespersen Høyer, født c. 1616, der blev begravet 8. April 1675 i Skive.

I Viborg døde i Januar 1705 doktor Vilhelm Baltersen Walthen, der åbenbart har været en studeret mand, da der i hans bo fandtes en del latinske bøger; mærkeligt nok synes han at have virket sammen med stadskirurg Henrik Runckel, hos hvem han i alt fald boede ved sin død.

I Randers virkede i en del år som medikus Laurids Jespersen, en søn af borgemester Jesper Lauridsen og Karen Jacobsen og broder til den ansete Ålborglæge, dr. med. Niels Jespersen; brødrene blev samtidigt studenter fra Viborg skole 1657, men medens Niels i en længere årrække studerede ved forskellige udenlandske universiteter, inden han nedsatte sig i Ålborg, vides om Laurits kun, at han døde som medikus i Randers i begyndelsen af 1687.

Noget mere vides derimod om Johan Peter Biester, som i begyndelsen af det 18de århundrede var læge på Læsø; i et arbejde fra 1708, „Antidotalia magna“, nævner ålborgerlægen M. F. C. de Stromberg „D. Joh. Pietrus Biesterus, medicus in vicina Lessøensi insula experimentissimus“ sammen med to bekendte læger fra Ålborg, Jens Lodberg og Frands Reenberg. Mærkeligt er det dog, at der på den tid skal have været læge på et så fjernt og øde sted som Læsø, når man erindrer, at der da kun fandtes een læge på Lolland-Falster, og at Møen først fik læge 1753, Bornholm 1759 og Langeland 1772. Det var da heller ikke hans mål at virke som læge, men at tjene penge ved saltsyderi i stor stil, hvilket kostede Læsø dets skov og Biester hans penge, så at han til sidst måtte fortrække. Biester var søn af en hamburgsk præst Mathias Biester og Cecilie Rademacher og født 19. Aug. 1669 i Hamburg. Efter at have studeret i Leipzig, Jena og Holland blev han i Februar 1692 dr. med. i Jena og praktiserede i Hamburg, hvor han endnu opholdt sig i 1704; derefter vides ikke mere om ham, end at han var død før 1716, men ikke på Læsø.

Skønt Horsens altid har hørt til de større byer i Jylland,

har man hidtil savnet oplysning om, at der har praktiseret medici i den før 1809, da Salomon Hirsch nedsatte sig der.

Allerede i 1639 eller måske tidligere var imidlertid Daniel Dithmar læge i Horsens; thi da lensmanden på Riberhus, den tidligere rigsadmiral, Albert Skeel var bleven syg i foråret 1639, sendte hans bedrøvede kære husfrue, Birte Friis, bud til Horsens efter den hæderlig og højlærde mand, doktor Daniel Dithmar, medikus sammesteds, som straks efter hendes begæring kom hid til ham; men der fornævnte doktor Daniel fornam, at han intet synderligt vilde bruge (thi den salig mand mærkede vel selv, at hans svaghed ikke kunde med menneskelige medikamenter kureres), drog han hjem, efter at han havde været tre dage hos ham.

Endnu i 1651 var Dithmar i Horsens, thi da blev han derfra kaldet til Viborg til Mogens Sehested's hustru Elisabeth Gyldenstjerne, som i nogen tid havde ligget syg der under den tidligere livmedikus, Jakob Janus' behandling; Dithmar kom og blev hos hende til hendes død i April 1651.

Men imellem 1639 og 1651 må Dithmar en tid have været medikus i Halland; thi i ligtalen over Christian Bülow, der var befalingsmand på Laholmslot og døde i Oktober 1643, hedder det, at han havde været syg i fire år og i den tid søgt hjælp hos provinsialmedikus Niels Foss i Lund, dr. med. Johan Melchior Hupfauff i Kristiansstad, livmedikus Jakob Fabricius i København og til sidst doktor Daniel Dithmar, forordnet medikus i Halland, hvor der hverken før eller senere vides at have været ansat nogen læge; bestalling for Dithmar som sådan er ikke fundet.

Det er således over en ret lang årrække, at Dithmar har virket som læge i Danmark, og dog har hans navn hidtil været helt ukendt. Han må have været en på den tid vel anset læge, da han blev hentet både til Ribe og Viborg, de to jyske byer, i hvilke der længst havde været læger; men i Ribe var Christian Bording da gammel og muligvis svag, han døde i hvert fald næppe året efter; og i Viborg ser det nærmest ud, som om Elisabeth Gyldenstjerne eller hendes omgivelser har været misfornøjede med Jakob Janus, for hvis skyld hun netop var taget til Viborg. Det er så meget mærke-

ligere, at Dithmar hidtil har været helt ubekendt, som der foruden i Ribe og Viborg på den tid kun fandtes læger i Ålborg, Århus og Randers. Om han er identisk med den doktor Henrik Daniels som i 1656 svarede skat i Horsens, kan vel være tvivlsomt.

Dithmar er dog ingenlunde den eneste læge, der i ældre tid har praktiseret i Horsens; af en ligtale over rådmand Johan Andersen i 1674 fremgår det, at den senere (c. 1688) som læge i Odense og (1689—1693) som admiralitetsmedikus bekendte Johannes Unsenius har praktiseret i Horsens allerede i 1673 og maaske tidligere; og c. 10 år senere praktiserede der cand. med. Caspar Meerwiz, som 1685—1686 behandlede borgemester Jørgen Hansen's hustru Maren Tonbo og gjorde sin største flid imod hendes sygdom, efter at hun først havde ladet provinsialmedikus J. C. Creutzaver tilkalde fra Viborg og senere benyttet lejligheden, da kongen rejste gennem Horsens, til at konsulere livmedikus J. L. Ringelmann. Meerwiz, der var født 24. Okt. 1658 i Lauchstädt i Sachsen, var læge og apoteker i Neustadt i Holsten, da han 1693 blev dr. med. i Kiel, hvorefter han nedsatte sig i Lübeck.

Først i 1740 høres der atter om en læge i Horsens; da havde Johan Henrik Prehn, der 10. April 1739 var bleven dr. med. i Jena, nedsat sig i Horsens og ansøgte collegium medicum om at måtte blive immatrikuleret; kollegiet synes at have henlagt eller afvist ansøgningen; i rigsarkivet er intet fundet herom; Prehn, som var født i Flensborg, har da rimeligvis atter snart forladt Horsens.

Fra de ikke videre talrige norske ligprækener kan kun en enkelt oplysning fremdrages.

I begyndelsen af 1670 var rådmand i Fredrikstad Thomas Blix rejst til Kristiania for at aflægge hyldingsed til Christian V; han havde da været svagelig hele vintren; i Kristiania voksede svagheden mærkeligen og blev med en heftig brynde og opstigende hidsighed forøget; hvilken sygdommens besværlighed han både der efter den hæderlige og højlærde mands, M. Christen Nielsen's information, så og her under den hæderlige og velforfaren medici Johannis Martini Støbæi

kur og opsyn stræbte at overvinde, som han og overvandt. Han døde dog ikke længe efter.

Hvem Christian Nielsen har været, vides ikke; det er vist tvivlsomt, om han overhovedet har været læge, da han hverken kaldes doktor eller medikus; snarere har han måske været en i lægekunsten forfaren magister.

Om Stobæus eller Stub vides derimod, at han var læge i Kongelf, da han i 1657 fik apotekerprivilegium der; hans senere skæbne har hidtil været ubekendt; af Simon Paulli's skrift „De abusu tabaci“ fremgår det, at han allerede i Maj 1665 var bosat i Fredrikstad; han kaldes da medicus practicus et insignis chymicus.

Af disse løsrevne stykker får man et ganske godt indtryk af, at menneskene dengang som nu søgte fra den ene læge til den anden, selv om det på grund af deres ringe antal var forbundet med ret stor ulejlighed for begge parter, mest for lægerne, som ofte måtte begive sig ud på lange rejser, der med datidens dårlige veje og ubekvemme befordringsmidler må have været meget anstrengende; hvor maa det ikke have kostet tid og møje for Dithmar at komme den ene gang fra Horsens til Ribe, den anden gang til Viborg.

Det billede, som ligprækenen over Otto Thott på Malmøhus giver af denne jagen efter læger og lægeråd, er så ejendommeligt, at det nok kan fortjene at gengives i sin helhed; det er blandt de mange ligprækeners sygdomsskildringer den fyldigste og mest typiske.

Otto Thott, der var født 1607, havde 1651 efterfulgt sin fader som lensmand på Malmøhus og var 1655 bleven rigsråd. Belangende denne salig velbyrdig mands besværlige og langvarende sygdom og derpå følgende salig afsked fra denne verden, da begyndte hans svagheds første anstød 1653. Thi som han på Dalby samme år den 2. Febr. mødte sin fromme fader, beklagede han sig over en påfaldende usædvanlig diarrhoea med blod beblandet; af den blev han tid efter tid med pine over korslænderne besværet.

Lod derfor til sig fordre hæderlig og højlærd mand, doktor Simon Paulli, velbestalte hofmedikus. Men som sygdommen var forborgen og smerten åbenbar, som derhos daglig tiltog, lod han forsamle de fornemste doktorer i København at give deres betænkende fra sig, som og med al flid og redebonhed skete.

Han lod nogen tid derefter konsulere fornemme medicos til Hamborg, blandt dennem en portugisisk doktor, som da der på stedet residerede. Endelig der sygdommen dagligen tiltog, og kræfterne jo mer og mer forsvækkedes, smerten derimod med ny anstød efterhånden tilvoksende, lod han skrive til Italien, derudi til Rom, Padua og andre steder og ved den berømte Johannem Rhodium¹⁾ forfarede lærde mænds tykke og mening, hvad hannem udi sådan hård tilfalden svaghed rådigst skulde være. Fra København, Hamborg og Italien kom vel-fornemme mænds og iblandt andre pavens egen livmedici betænkende og middel, som dem syntes lykkeligen at kunne bruges, hvilke herhjemme af hæderlige og højlærde mænd, doktor Wilde, dr. Christen Foss og dr. Jens Foss²⁾ med egen tilføjede kur og omhyggelighed blev på tre år anvendte, men med liden forbedring.

I August 1656 havde Otto Thott foresat sig at rejse til København for at møde i rigsrådet, i hvilken anledning han først nød alterens sakramente i slotskirken paa Malmøhus.

Men næste dag derefter, nemlig den 23. Augusti, blev hans forrige svaghed med en hidsig feber saa heftig antændt, at han sin forehavende rejse måtte afstå og begive sig til sengs. Lod straks til sig fordre dr. Michel Wilde med tilbørlig omhu og timelige midler at have sådan tilfælde i agt.

Kort derefter lod sig se et apostema (byld) på hans ene lår, hvilket forårsagede stor smerte; men som det endelig den 7. September opbrød med en overflødig materie, begyndte alle at fatte et godt mod. Da var til stede den hæderlig og højlærd dr. Jørgen Krug³⁾, professor og medikus på Soer, hvil-

¹⁾ Den danske læge Hans Rode, der levede i Padua til sin død 1659.

²⁾ Christian Foss var provinsialmedikus i Lund, broderen Jens Foss praktiserede der 1654—1656.

³⁾ Oftest kaldet Georg Kruck, prof. med. et phys. ved Sorø akademi 1641—1659.

ken vel ikke vilde mistrøse og dæmpe denne nyfattede glæde, havde dog, som han sagde stor frygt, at kræfterne ej skulde til yderste kunne udholde; og for den årsags skyld understod sig ikke, fra den tid han til den salig mand ankom, noget medikament at bruge uden alene det, som kunde styrke de udmattede lemmer.

Under aftagende kræfter lå Otto Thott derefter hen, til han døde 10. Sept. 1656. Jørgen Krug blev hos ham til det sidste.

— — — — —